

IKONSÄLLSKAPET

Rundbrev 66

januari 2023

Kära alla medlemmar i Ikonsällskapet! Välkomna till en ny termin med föredrag på Zoom och längre fram i vår på plats.

Vårens program

23 januari klockan 18.00, Maria Vassilaki, University Of Thessaly: Cretan Icons (15th-17th c.), and their Histories, på Zoom

28 februari klockan 18.00 Olena Yasynetska, Sofiakatedralen i Kievs museum. Om Ingegerd, dotter till Olof Skötkonung.

Ikonsällskapets resa våren 2023

Under flera år har coronapandemin lagt hinder i vägen för sällskapets resor, men nu arrangerar vi en resa till Nordmakedonien och Grekland i samarbete med resebyrån Travelhouse i Stockholm. Vår guide kommer att vara den mycket kunnige Ioannis Kiortsoglou, som två gånger tidigare har lett Ikonsällskapets resor i Grekland. Observera att guidningen sker på engelska.

Tidpunkt: 20/3 till 27/3 2023

Kostnad: 14.500 kr med inkvartering i dubbelrum

Tillägg för enkelrum: 1.450 kr.

I priset ingår flygresor Stockholm–Thessaloniki–Stockholm, hotell, bussresor, engelsktalande guide under alla dagar, frukost, lunch eller middag alla dagar (ej dryck), inträden.

(Observera att lunch eller middag alla dagar ingår i priset. I ett tidigare utskick uppgavs felaktigt att både lunch och middag ingår.)

Anmälan senast den 1 februari 2023

Anmälan sker till Travelhouse (Giorgios eller Ioannis), tel 08-7050067

Mail: jojje@travelhouse.se

Program

Dag 1

Ankomst till Thessalonikis flygplats. Därefter färd med buss mot den grekisk-nordmakedonska gränsen och efter passkontroll vidare norrut till staden Ohrid (ungefär 5 timmars körning + passkontroll). Vi tillbringar den första natten i Ohrid, som är ett berömt världsarv och vars gamla stadskärna har en vacker utsikt över Ohridsjön.

Dag 2

Heldagstur i Ohrid med besök på olika historiska platser, bl a den berömda bysantinska kyrkan Panaghia Perivleptos, där de inre väggarna har rika muralmålningar utförda av bröderna Mihail Astrapas och Eftichios. Bröderna hör till de bästa representanterna för den sena makedonska ikonografiska skolan, och deras verk brukar betecknas som föregångare till den paleologiska renässansen.

Samma förmiddag kommer vi också att besöka Hagia Sophia (byggd på 1000-talet) med muralmålningar från olika epoker, vilka vittnar om stadens betydelse som biskopssäte och centrum för den kristna kulturen.

Eventuellt hinner vi också med en vacker båtfärd på sjön.

Senare på dagen kommer vi att besöka den Helige Naoums kloster och dess omgivningar på den södra sidan av Ohridsjön – ett av de allra naturskönaste områdena i Nordmakedonien.

Övernattning i Ohrid.

Dag 3

Vi reser från Ohrid tidigt på morgonen och kör mot den grekiska gränsen som vi korsar vid staden Florina. Vi gör ett kort besök på det lokala arkeologiska museet, där vi bland annat får möjlighet att beundra muralmålningarna från den Helige Ahilleios basilika vid Prespa-sjön.

Efter ungefär en och en halv timmes bussfärd når vi Veroia (det bibliska Beroea). Staden har ett rikt kristet, muslimskt och judiskt kulturarv. Därefter beser vi det historiska Johannes Döparens kloster med utsikt över floden Aliakmon. Klostret ligger inte långt från staden.

Vi kommer även att besöka andra sevärdheter – hur många beror på hur dags vi kommer fram till Veroia.

Övernattning i Veroia.

Dag 4

Förmiddagen ägnas åt staden och dess bysantinska minnesmärken, till exempel den Helige Patapios kyrka och den gamla katedralen (som nyligen har restaurerats).

Senare på dagen far vi vidare på Egnatia-motorvägen till hamnstaden Kavala (det bibliska Neapolis), där vi övernattar.

Dag 5

Denna dag besöker vi den arkeologiska utgrävningsplatsen i Philippi, som ligger nära berget Pangeon, känt för sina antika guldgruvor. Här döpte aposteln Paulus Lydia, som blev den första europeiska kvinna som mottog dopet. Philippi är den senaste grekiska plats som har tagits upp på UNESCO:s världsarvslista.

Området är berömt för en av de bäst bevarade antika grekiska teatrarna, liksom för många tidiga kristna basilikor. Vi besöker även Lydias baptisteri, Lydias källor samt ett kapell inte långt från Philippis ruiner med fantastiska mosaiker utförda av Vlassis Tsotsonis, en av Greklands mest berömda nutida ikonografer.

Därefter far vi till Jungfru Marie Eikosifoinissas kloster, där vi ser en underbart vackert snidad träikonostas och ryska ikonografiska mästerverk som smyckar platsen.

Vi övernattar i Kavala.

Dag 6

Dagens första programpunkt är ett besök i Svenska huset. Därefter kör vi till Serres (95 km), där vi beser Johannes Döparens bysantinska kloster, en gång ett betydelsefullt centrum för framställning av handskrifter och ikoner. Klostret utsattes för omfattande plundring av bulgariska ockupationsstyrkor under både första och andra världskriget.

Efter besöket i klostret far vi vidare till Thessaloniki (98 km), där vi övernattar.

Dag 7

Heldag i Thessaloniki.

Dag 8

Avfärd till Thessalonikis flygplats kl 07:00.

"Mottag mina tårars källor" Om den bysantinska hymndiktarne Kassia

Per-Arne Bodin

En av de mest fascinerande kvinnogestalterna i den medeltida kyrkans värld vid sidan av Heliga Birgitta och Hildegard av Bingen är den bysantinska skaldinnan Kassia. Hon levde ungefär mellan åren 800 och 860 och hon var en av de få kvinnliga författarna och nästan den enda kvinnliga teologen och hymnförfattaren i Bysans. Kassia föddes i Konstantinopel där hennes far var en högt uppsatt hovman. De första fyra decennierna i hennes liv sammanföll med ikonoklasmens andra period som avslutades med bildvännernas slutgiltiga seger vid ett kyrkomöte 843.

Kassia ställde sig redan i sin ungdom på ikonodulernas sida mot kejsaren och Konstantinopels tongivande kretsar och kanske då också mot sin egen far. Liksom en rad andra framstående bysantinska kvinnor försvarade hon ikonerna. Hennes inställning i bildfrågan framgår av tre bevarade brev från 820-talet från den store bildteologen och abboten Theodoros Studiten som vid denna tid befann sig i förvisning på grund av sina åsikter. I breven tackar den

förvisade abboten för den hjälp som han och en annan förvisad ikonvän fått av Kassia, och det blir också klart i breven att hon själv fått lida för sitt ställningstagande.

Kassia är mest känd för en halvt anekdotisk, halvt legendarisk episod ur sin biografi. Hon kallades tillsammans med elva andra kvinnor från olika delar av Bysans till brudsyn i det kejserliga palatsets Pärlsal. Det var änkekejsarinnan Eufrosyne som på så sätt ville finna en maka åt sin son, kejsar Theofilos. Han kom in i Pärlsalen med ett guldäpple i handen som han skulle ge till den flicka han fann behag i som tecken på att hon skulle bli hans gemål. Han gick fram till Kassia för att överlämna äpplet till henne, men kanske blev han förvirrad av situationen, kanske associerade han till guldäpplet han höll i handen, men hur som helst yttrade han de i sammanhanget mindre väl valda orden: "Det är genom kvinnan som allt ont har kommit till jorden". Han tänkte alltså på Eva och syndafallet. I stället för att instämma i vad kejsaren just sagt dristade sig Kassia att replikera med en annan syftning på Bibeln: "Men också allt gott har spirat ur kvinnan". Hon tänkte alltså på att Maria fött Kristus. Detta svar gjorde kejsaren så förlägen att han gick vidare och i stället överlämnade äpplet till en annan kvinna, Theodora, som blev hans maka.

Några Kassiaforskare har velat se denna episod enbart som en legend, särskilt som den omnämns först i en kröniketext skriven ett hundra år efter skaldinnans död. Det skulle så att säga post factum ha varit av intresse att tillskriva den ikonoklastiske kejsar Theofilos detta föga kejserliga uppträdande. Vad som förefaller mig tala för sanningsenligheten i historien är de konkreta detaljerna och att händelsen så väl överensstämmer med vad vi för övrigt vet om Kassias liv och karaktär.

Gnomer

Någon gång på 840-talet grundade Kassia sitt eget kloster i Konstantinopel, där hon verkade som abbedissa och författare fram till sin död ett tjugotal år senare. Kassia ägnade sig både åt religiöst och profant skrivande. Det senare består av en samling aforismer kallade gnomai, dvärgarna, vättarna. Det är fråga om en antik genre som överlevde in i den bysantinska perioden. Kassias inspirationskälla var här hennes brevvän Theodoros Studiten som också författat en samling aforismer. I sina gnomer kritiserar Kassia olika slag av mänskliga svagheter och kanske framför allt dumheten som i följande epigram, där man velat se kejsar Theofilos som måltavla:

För dumbommen finns det ingen medicin,
ingen hjälp utom döden,
en dumbom i hög ställning höjer sig över alla,
och dessutom yvs han allt lov.

Som man inte kan böja en hög pelare,
 så kan man inte på något sätt förändra en
 dumbom.

Aforismerna ger intryck av att vara skrivna av en intelligent, självsäker och ekonomiskt oberoende kvinna, något som stämmer med vad vi för övrigt vet om hennes biografi. Detta visar några aforismer byggda på konstruktionen "jag hatar":

Jag hatar tigandet när det är tid att tala.
 Jag hatar den okunnige som jag hatar Judas.
 Jag hatar den som liknar alla andra.

Det finns något oförsonligt och nästan hätskt i detta upprästande av olika hatobjekt, långt ifrån olika föreställningar om kristen ödmjukhet och kristet allförlåtande.

Hymnen om synderskan

Som författarinna är hon ändå mest känd för sina hymner, till vilka hon själv också i vissa fall komponerat musiken. I dagens ortodoxa kyrka används fortfarande ett tjugotal av hennes texter i liturgiskt bruk. Det är framför allt hymner som sjungs i Stilla veckan.

Kassia står klart angiven som författare till några av texterna i gudstjänstböckerna, medan andra källor säkerställer hennes författarskap i övriga fall. Det anses att Kassia ursprungligen har skrivit många fler hymner men att dessa efter hand utmönstrats ur gudstjänstböckerna eftersom det inte ansågs passande att en kvinna skrev hymner för liturgiskt bruk. Ibland kan man nog också ha bytt ut hennes namn och angivit en annan och manlig hymnograf.

Samma oblida öde har drabbat henne i äldre framställningar av bysantinsk litteraturhistoria. Man talar gärna om brudsynen och hennes strålande skönhet, medan man däremot ofta avfärdat hennes författarskap med halvt förakt. En tysk bysantinolog hävdade för drygt hundra år sedan att hennes hymner knappast kan kallas för poesi:

De få religiösa dikter som vi fått i arv från henne är så klumpiga att man knappt kan kalla författarinnan för poet.

Kassias mest kända hymn användes i kyrkan under vespren på onsdagen i Stilla veckan då den ortodoxa kyrkan påminner om synderskan som tvådde Kristi fötter (Luk, 7:37-39). I den kristna traditionen brukar hon identifieras med Maria Magdalena som smorde Kristus inför hans lidande och död (Joh. 12:2-8):

O ve mig, ropar hon,
 ty natten är för mig
 en brinnande eld av obetvinglig lust,
 en mörk och månlös trängtan till synd.
 Mottag mina tårars källor,

liksom havets vatten,
framburet av molnen.
Böj Dig mot mitt hjärtas suckar,
Du som fick himlarna att böja sig
för Din utsägliga utblottelse.
Jag kysser Dina allrareaste fötter,
och torkar dem med mitt hår.

Det intimt mänskliga och det kosmiska förenas i denna hymn. Himlarna böjer sig inför Kristi lidande, Kristus böjer sig ned mot synderskan, hennes tårar tas emot av Kristus på samma sätt som havet tar emot regnet. I dessa bilder uttrycks också de bysantinska teologernas övertygelse om att naturen och universum bokstavligen tjänade Gud, tillbad honom, nedföll inför honom.

Vad som däremot skiljer Kassias hymn från mycket annan religiös poesi från denna tid är den innerliga tonen i dikten; synderskans förhållande till Kristus är både personligt och nära som i Bibelns berättelse och samtidigt lika storslaget som himlens och molnens tjänst inför Herren.

Kassia är starkt påverkad av den typologiska bibeltolkningen, där Nya Testamentet framstår som en uppfyllelse av Gamla Testamentet. Den får sitt bästa uttryck i hennes kanondiktning. Kanon är en hymngenre som vanligtvis består av nio sånger i vilka den händelse ur Nya Testamentet, som beskrivs, jämförs med en fast uppsättning av händelser ur framför allt Gamla Testamentet. Den första strofen i varje sång kallas hirmos och sjungs i kyrkan och övriga strofer kallas troparier och läses.

800-talet, Kassias århundrade, utgjorde höjdpunkten för denna genre. Ledaren för kanonförfattandet var Kassias brevvän Theodoros Studiten som både själv använde denna poetiska form och redigerade och utgav tidigare kanonhymner. I hans kloster utvecklades en hel skola av sådan diktning.

Kassia är en mästarinna i kanongenren och i den typologiska bibeltolkningen. Det framgår ju också av hennes replikskifte med kejsaren i Pärlsalen. Kassia har skrivit de fyra första sångerna i Påskaftonens kanon.

Påskaftonens kanon används liturgiskt i en gudstjänst på långfredagens kväll eller påskaftonens morgon då präst och församling genomför en ikonisk begravning av Kristus. Denna kanon sjungs också en andra gång, då på påskaftonens kväll före firandet av Kristi uppståndelse och omedelbart före processionen runt kyrkan. Det är en av den ortodoxa kyrkans mest kända hymner och många av de troende kan den utantill.

I sin första strof jämför Kassia Kristi död och uppståndelse, som genren kräver, med judarnas övergång av Röda havet:

Han, som i forna dagar
 hade dolt den hotande
 tyrannen i havets böljor,
 doldes av de frälstas barn i jorden.
 Men låt oss såsom jungfrurna
 lovsjunga Herren,
 ty högt är han upphöjd.

Gud frälste judarna genom att låta Röda havet sluta sig över deras fiende och förföljare Farao, medan deras ättlingar lät Kristus dö och föras till underjorden. Som kontrast till detta ställer Kassia jungfrurna som lovsjunger honom, en allusion på liknelsen om de tio jungfrurna i Nya Testamentet. Kassia utvecklar här den nästan feministiska teologin från hymnen om synderskan. I denna strof visar den yttre likheten den inre olikheten och klargör så skillnaden mellan Gamla och Nya Testamentet.

Kassia visar sig till fullo behärska den bysantinska teologin och kanonformen. Hennes kanon utgör en höjdpunkt för genren men visar också dess begynnande nedgång. Jämförelserna och parallellerna börjar bli alltför spetsfundiga och halsbrytande, genren börjar vid den här tiden visa allt fler drag av förkonstling och syntaktisk överlastning.

Kassia och imperiet

I sin Julhymn, ett sticheron (ytterligare en bysantinsk hymngenre) till juldagens vesper, jämför Kassia Kristi födelse med kejsar Augustus regering. Två krafter med universella anspråk, kristendomen och den romerska världshärskartanken, uppkom vid ungefär samma tid:

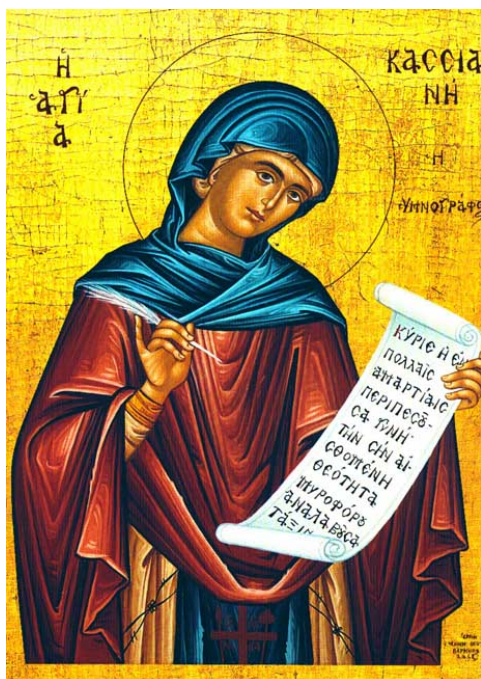
När Augustus ensam styrde på jorden,
 upphörde människornas mångstyre:
 och när Du blev människa genom den Allrarenaste,
 försvann mångguderiet av avgudar.
 Under ett världsrrike var städerna,
 i en gudomlig makt vann hedningarna tro.
 Människorna inskrevs genom kejsarens befallning:
 vi troende skrevs in i Guds namn,
 hos Dig, vår Gud, bliven människa.
 Stor är Din nåd, Herre, pris vare Dig.

Här möter vi åter Kassias tanke på olikheten i likheten. Det gäller dock här samma tid, den tid då Jesus levde på jorden. Augustus skattskrivning av hela världen, manifestationen av världshärskartanken, jämförs med Kristi inskrivande av de fromma i livets bok, i Gudsriket. Augustus var en människa som utropat sig till Gud, Kristus är Gud som gjort sig till människa för att människan skall få del av det gudomliga. I en tid då kejsarmakten ifrågasattes av kyrkan

på grund av kejsarnas ikonoklastiska övertygelser försvarade Kassia trots att hon själv var ikonvän imperiet på detta magnifika sätt.

Vem var Kassia

Kassia väver samman himmel och jord, kosmos och människa, samtidigt som hon ständigt söker olikheter och likheter i det gamla och nya förbundet. Djärvheten i hennes metaforer, den virtuosa användningen av grammatikens möjligheter gör att hon i sin poetik befinner sig nära den ryska modernismen. Boris Pasternak skrev av Kassias hymner i förarbetena till sin roman *Doktor Zjivago*. Hennes gestalt och hennes poesi känns både otroligt gammaldags och mycket modern. Hon är helgonförklarad i den grekiska traditionen men inte i den slaviska. De flesta ikoner som föreställer henne är från sen tid och hon igenkänns genom att någon av hennes hymner finns på ikonerna som språkband. Som i denna grekiska ikon där Kassia visar upp sin hymn om synderskan:

Litteratur:

I. Rochow, *Studien zu der Person, den Werken und dem Nachleben der Dichterin Kassia*, Berlin 1967.

A. Tripolitis, Kassia. *The Legend, the Woman and Her Work*, New York & London 1992.

Styrelsen vald på Ikonsällskapets årsmöte 4 april 2022:

Per-Arne Bodin, ordförande
pab@slav.su.se

Kaj Engelhart
kajcaritas@hotmail.com

Hilde Grönblad Ericson
hilde.gronblad@gmail.com

Elisabeth Löfstrand
elo@slav.su.se

Ludmila Schuisky-Olsson, kassör
7540455@gmail.com

Eva Winiarski
evawiniarski@gmail.com

Åke Zetterman
zettermanake@gmail.com
Sällskapets hemsida

<https://ikonsallskapet.com>

Nu finns alla rundbrev till och med 60 under fliken Arkiv

Medlemsavgift 2023 200:- för studenter 100:-

Pg 121 05 33-4

